

**МАМЛЕКЕТТИК ЖАНА УКУКТУК ИНСТИТУТУ
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Диссертациялык кеңеш Д 12.24.695**

Кол жазма катары
УДК: 340.1 (575.2)(043.3)

Амин Алина

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЧЕТ ОЛКОЛУК
ЖАРАНДАРДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫГЫ ЖОК АДАМДАРДЫН
УКУКТУК АБАЛЫ**

12.00.03 –жарандык укук; бизнес мыйзамы;
үй-бүлөлүк укук; жеке эл аралык укук; жарандык процесс

12.00.03 – жарандык укук; ишкердик укук; үй-бүлөлүк укук; эл аралык
жеке укук; жарандык процесс

Юридика илимдердин кандидаты окумуштуулук даражаны изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Иш Кыргыз Республикасынын Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридикалык факультетинин жарандык, эмгек жана экологиялык укук кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчиси:

Арабаев Чолпонкул Исаевич

юридика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер
академиясынын вице-президенти

Расмий оппоненттери:

Самархожаев Батыр Билялович,

оппоненттер: юридика
илимдеринин доктору, профессор, Өзбекстан
Республикасынын Жогорку Соттор Кеңешине
караштуу Судьялардын Жогорку мектебинин
административдик укук кафедрасынын
башчысы

Зурдинов Абай Аширалиевич

юридикалык илимдердин кандидаты,
Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер
министерствосунун Казы Дикамбаева
атындагы Дипломатиялык академиясынын
«Эл аралык мамилелер жана укук»
кафедрасынын окутуучусу

Жетекчи уюм:

кафедра «гражданского права и
гражданского процесса, трудового права»
Казахского Национального Университета
им. аль-Фараби (адрес: Республика Казахстан,
Алматы, 050040 пр. аль-Фараби, 71);

Коргоо 2024-жылдын 20-декабрында саат 10:00до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Мамлекет жана укук институтунун, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин жана Ош Мамлекеттик Университетинин Д 12.24.695 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: Бишкек ш., Чүй пр. 180 (4-кабат, №412 конференц-зал).

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын (720071, Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Чүй пр. 265-а), Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин (720033, Бишкек ш., Фрунзе көч., 547.) жана Ош Мамлекеттик Университетинин (723500, Ош ш., Ленин көч., 331) китепканаларында, ошондой эле диссертациялык кеңештин сайтында: https://stepen.vak.kg/d_12_14_695/karahanova-alina-aminovna/ таанышууга болот.

Жеке конференциянын идентификатору: <https://vc.vak.kg/b/121-uem-vz3-ajz>

Автореферат 2024-жылдын «20» ноябрында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Жылкичиева К.С.

ЭМГЕКТИН ЖАЛПЫ СИПАТТАРЫ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик чек ара кызматынын маалыматы боюнча, жыл сайын орто эсеп менен Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасын кесип өткөн чет элдик жарандардын саны 3-5 миллионго жакын адамды түзөт. Ошол эле учурда туристтердин жылдык саны 1 миллиондон ашык адамды түзөт.

Негизинен Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынан Өзбекстандын (45% - 2 млн 304 миң 825 адам), Казакстандын (11% - 551 миң 147 адам), Россия Федерациясынын (6% - 319 миң 157 адам) жарандары өтүшөт. жана Тажикстан (0,8 % - 44 миң 5 адам) (2021-ж. маалыматтар).

Статистикалык маалыматтарга ылайык, 2020-жылы Кыргыз Республикасынын мамлекеттик чек арасынан 3 миллион 937 миң 502 адам өткөн, ал эми 2021-жылы 5 миллион 126 миң 380 адам өткөн. 2021-жылы Өзбекстан, Орусия, Кытай, Германия, Индия, Пакистан, АКШ жана башка өлкөлөрдөн келгендердин саны кыйла өстү.

Глобалдык консенсуска, жалпы адамзаттык баалуулуктардын приоритеттүүлүгүнө, конфронтациядан баш тартууга, диалогго, ачыктыкка, экономика, укук, илим жана маданият чөйрөлөрүндөгү кызматташтыкты кеңейтүү, эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүү жана чет мамлекеттер менен өнөктөштүк мамилелерди орнотуу боюнча саясий багытты сактоо Кыргыз Республикасынын жарандарына жана жарандыгы жок адамдарга келген чет өлкөлүктөрдүн санынын өсүшү.

Кыргыз Республикасына келүү максаттары ар түрдүү: иш жүргүзүү, билим алуу, жеке жана башка максаттар. Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасына келүү максаттарына карабастан, алардын ар бири биздин өлкөнүн аймагында болуу эрежелерине, укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин чөйрөсүнө жана юридикалык жоопкерчилигине тиешелүү.

Ошентип, салыштырмалуу кичинекей өлкө үчүн чет өлкөлүк жарандардын агымынын жетишээрлик жогорку деңгээли, албетте, мамлекетти чет өлкөлүк жарандардын укуктарын камсыз кылуу системасын түзүүгө жана өркүндөтүүгө түрткү бериши керек.

Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын жараны болуп саналбаган адамдардын укуктук статусунун өзгөчөлүгү тиешелүү укуктук жөнгө салууда улуттук укуктун принциптери гана эмес, ошондой эле эл аралык укуктук актылардын негизги жоболору да эске алынууга тийиш.

Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы Конституциясы менен чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жүрүүсүнүн улуттук режими белгиленген. Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасындагы укуктук статусунун негизи болуп саналат. Мыйзамда же Кыргыз Республикасы катышуучу эл аралык келишимде белгиленгенден башка учурларда, Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар Кыргыз Республикасынын жарандары менен бирдей укуктардан пайдаланат жана милдеттерди аткарат деп белгилеген Негизги Мыйзамдын 52-беренеси. кече.

Мамлекеттик бюджетти толтуруу жана эмгек ресурстарын толуктоо сыяктуу алгылыктуу факторлор менен катар тышкы миграция социалдык-экономикалык жана эл аралык саясий туруксуздуктун шарттарынан улам биздин өлкөдөгү коомдук стабилдүүлүккө жана улуттар аралык ынтымакка олуттуу коркунучтарды да жаратышы мүмкүн.

Ошентип, азыркы шарттарда мыйзам чыгаруучунун алдында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктарын экономикалык жана укуктук жактан гана кепилдөө менен чектелбестен, чыр-чатактардын чыгуу коркунучун азайтуу максатында аларды коомго киргизүү механизмин иштеп чыгуу милдети турат.

Бүгүнкү күндө биздин өлкөдө чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоого бирдиктүү мамиле жок. Мындан тышкары, диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен укуктук мамилелерди жөнгө салуучу ата мекендик мыйзамдардагы боштуктар менен гана эмес, ошондой эле актуалдуу талаш-тартыштуу теориялык көйгөйлөр менен да аныкталат.

Жогоруда айтылгандарга байланыштуу Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун укуктук жөнгө салуунун колдонуудагы механизмдин өркүндөтүүнүн жолдорун аныктоо жана талдоо өзгөчө мааниге ээ.

Изилдөө темасынын актуалдуулугу ошондой эле азыркы учурда Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоого комплекстүү мамиле кылган илимий эмгектердин жоктугу менен шартталган, ал эми бул тема фрагменттүү гана деңгээлде берилген. окуу китептерин жана окуу куралдарын.

Диссертациянын темасынын негизги илимий программалар (долбоорлор) жана негизги изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын темасы 2021-2024-жылдарга Кыргыз Республикасында коррупцияга каршы күрөшүү жана анын себептерин жоюунун мамлекеттик стратегиясы (Кыргыз Республикасынын Президентинин 2020-жылдын 25-сентябрындагы № 180 Жарлыгы менен бекитилген) сыяктуу программалык документтер менен тыгыз байланышкан.), Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-2023-жылдарга туризм секторун өнүктүрүү боюнча программасы (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2019-жылдын 31-январындагы № 36 токтому менен бекитилген), Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Программасы 2023-2027-жылдарга экстремизмге жана терроризмге каршы аракеттенүү боюнча Республика (Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2023-жылдын 15-мартындагы № 141 токтому менен бекитилген), Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн этникалык кыргыздарга жардам көрсөтүү боюнча «Кайрылман» программасы Кыргыз Республикасына миграциялык жана 2017-2022-жылдарга кайрылмандар (Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2016-жылдын 30-сентябрындагы № 518 токтому менен бекитилген) жана башка бир катар документтер.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. *Максат* Бул иштин негизги максаты - чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен болгон укуктук мамилелерди жөнгө салуучу Кыргыз Республикасында колдонулуп жаткан ченемдик укуктук актыларды системалуу талдоонун негизинде алардагы кемчиликтерди жана боштуктарды аныктоо, мындан аркы иш-аракеттердин келечегин аныктоо болуп саналат. чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди өнүктүрүү, Кыргыз Республикасынын тиешелүү мыйзамдык базасын өркүндөтүү боюнча иштин негизги багыттарын аныктоо.

*Tasks*изилдөө:

- Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын калыптануу жана өнүгүү тарыхын изилдөө;
- жарандык укукта жана жалпысынан юридикалык илимде «жарандык» термининин түшүнүгүн жана мазмунун аныктоо;
- азыркы мезгилде чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын түшүнүгүн жана жалпы мүнөздөмөлөрүн изилдөө;

- чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасынын аймагына келүүсүн, чыгуусун жана болушун укуктук жөнгө салууну жарандык-укуктук мамилелердин пайда болушунун зарыл шарты катары кароо;
- Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек жана ишкердик ишин укуктук жөнгө салуунун айрым көйгөйлөрүн изилдөө;
- чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен жарандык жана үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди укуктук жөнгө салууну изилдөө;
- чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган укуктарын жана милдеттерин карайт;
- чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жоопкерчилигин укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрүн талдоо.

Илимий жаңылык диссертациялык изилдөө - чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди заманбап укуктук жөнгө салууга комплекстүү талдоо жүргүзүү. Диссертациялык деңгээлде бул изилдөө Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун жарандык-укуктук жөнгө салууну жөнгө салган биринчи эмгек болуп саналат.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси диссертацияда айтылган корутундулар жана сунуштар Кыргыз Республикасынын жаңы мыйзамдарын иштеп чыгууда жана өркүндөтүүдө, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоо маселелерин андан ары изилдөөдө, ошондой эле укук коргоо органдарында колдонулушу мүмкүн. практика. Мындан тышкары, изилдөө материалдары Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында жарандык укук курстарын окутуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн методологиялык негизин таанып-билүүнүн жалпы методдору да түзөт: анализ, синтез, индукция, дедукция, тарыхый метод, классификация, системалаштыруу, ошондой эле таануунун адистештирилген ыкмалары: тарыхый-укуктук, формалдуу-укуктук, гносеологиялык, логикалык, салыштырма укуктук анализ, системалык жана доктриналык талдоо.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок

адамдардын укуктук абалын жана жалпысынан укуктук саясатты жакшыртуу боюнча сунушталып жаткан чараларды талаптагыдай ишке ашыруу менен Кыргыз Республикасынын жарандары менен юридикалык жактарынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн жогорулашы күтүлгөн натыйжа болуп саналат. граждандык жүгүртүүнүн күчөшүнө алып келиши мүмкүн болгон чет өлкөлүк субъекттер.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

1) 19-кылымдын ортосунан тартып Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалын жөнгө салуучу мыйзамдардын калыптанышынын жана өнүгүшүнүн төмөнкүдөй мезгилдүүлүгүн бөлүп көрсөтүүгө болот: **1-этап - 1876-жылга чейин; 2-этап – 1876-жылдан 1922-жылга чейин.; 3-этап – 1922-жылдан 1991-жылга чейин.:** 1-этап – 1922-жылдан 1936-жылга чейин; 2 этапта - 1936-жылдан 1977-жылга чейин; 3 этапта - 1977-жылдан 1991-жылга чейин; **4-этап – 1991 – азыркы учур;**

2) «Жарандык» термини жана түшүнүгү үч мааниде колдонулат: укуктук мамилелер, укуктук институт жана субъективдүү укуктар катарыо, ошол эле учурда, бул түзүмдүк элементтердин ар түрдүү мазмунуна жана максатына карабастан, жарандык институттун ченемдери менен түздөн-түз жөнгө салынуучу субъективдүү укук мамилелеринде бар экендигине байланыштуу, алар өз ара байланышкан жана өз ара көз каранды. жарандык;

3) Эгерде “жарандык” жана “улуттук” терминдеринин ортосундагы айырмачылыкты карай турган болсок, юридика илиминде бир нече көз караштар айтылган, алардын басымдуу бөлүгү жарандык бир тараптуу мамилелер менен мүнөздөлөт. инсандын мамлекетке карата милдеттери, ал эми жарандык инсан менен мамлекеттин ортосундагы эки тараптуу мамилелер, өз ара укуктар, милдеттер жана жоопкерчиликтер менен мүнөздөлөт;

4) Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жөнгө салуунун кыйла узак мезгилине карабастан, укуктук доктринада жана азыркы учурда бул түшүнүктөрдү аныктоого бирдиктүү мамиле жок. Жарандыгы жок адамдарды “чет өлкөлүк жаран” категориясына киргизүү жана чет өлкөлүк жарандар менен болгон мамилелерди мыйзамдык жөнгө салуу боюнча юридикалык илимде кеңири таралган пикирди эске алуу менен, биздин оюбузча, бул дагы эле зарыл. бул түшүнүктөрдү адамдын белгилүү бир мамлекет менен туруктуу укуктук байланышынын бар-жоктугунун критерийи боюнча айырмалоо. Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы

жок адамдардын укуктук статусун аныктоо үчүн зарыл шарт болуп саналат, ал жарандын укуктук статусунан айырмаланат;

5) Биздин оюбузча, чет өлкөлүк жарандарды жана жарандыгы жок адамдарды төмөнкүдөй классификациялоо негиздүү болот: 1) чет мамлекет менен туруктуу саясий-укуктук байланыштын бар же жок экендигинин критерийи боюнча; 2) ыктыярдуу кыймылдын критерийи боюнча; 3) болуу максатынын критерийи боюнча; 4) болуу узактыгы критерийи боюнча;

б) Конституциянын нормаларынын негизинде ККыргыз Республикасынын жана «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, Кыргыз Республикасынын жарандарынын, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктарында теңчилик белгиленген. Бирок, бул жалпы эрежеден кээ бир өзгөчөлүктөр бар, аларды болжол менен 2 топко бөлүүгө болот: белгилүү кызматтарды ээлөө мүмкүнчүлүгү; корголуучу укуктардын мүнөзү менен аныкталуучу бошотуулар.

Өтүнмө ээсинин жеке салымы. Бул эмгек болгон илимий көз караштарды жалпылоо гана эмес, ошондой эле чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалы жаатындагы Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын бардык комплексине негизделген көз карандысыз илимий изилдөө болуп саналат. Автор тарабынан жүргүзүлгөн илимий талдоодо татаалдык, системалуулук жана структуралык принциптер ырааттуу түрдө ишке ашырылып, жемиштүү айкалыштырылган, бул Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк уюмдардын укуктук статусунун маселелерин эң толук жана биринчи жолу илимий жактан жаңылоого мүмкүндүк берди. биздин елкеде граждандар жана граждандыгы жок адамдар.

Изилдөө натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыгына негизделген негизги теориялык принциптер жана практикалык сунуштар эл аралык жана республикалык илимий-теориялык жана практикалык конференцияларда баяндалган.

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы 8 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык изилдөө кириш сөздөн турат; сегиз бөлүмдү бириктирген үч бөлүм; корутундулар; практикалык сунуштар; колдонулган булактардын тизмеси.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүү изилдөө темасынын актуалдуулугун жана илимий жаңылыгын негиздейт, изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин, анын практикалык маанисин аныктайт, коргоого сунушталган жоболорду формулировкалайт, диссертациянын натыйжаларын тестирилөө, диссертациянын структурасы жана көлөмү жөнүндө маалымат берет. .

Биринчи бөлүм “Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жарандык-укуктук абалын аныктоонун негизги ыкмалары” чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын калыптануу жана өнүгүү тарыхын изилдөөгө, Юридикалык илимдеги «жарандык» термининин түшүнүгү жана мазмуну, ошондой эле азыркы мезгилде чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын түшүнүктөрүн жана жалпы мүнөздөмөлөрүн кароо.

«Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын калыптануу жана өнүгүү тарыхы» деген биринчи главанын биринчи бөлүмүндө чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун түшүнүү боюнча адабияттарды жана жеткиликтүү теориялык мамилелерди талдоо. жарандыгы жок адамдарга жасалган.

Рим укугунан келип чыккан чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын абалын укуктук жөнгө салуу институту кийин убакыттын өтүшү менен коомдогу укуктук, социалдык, саясий, экономикалык жана маданий мамилелердин өнүгүшүнө байланыштуу олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгон.

Кыргыз калкынын саясий-укуктук абалы жөнүндөгү маселеге токтолуп, Б.И. Бөрүбашов алардын арасында ардактуу адамдар, орто жана төмөнкү катмарлар өзгөчөлөнгөнүн жазат. Кыргыз коомуна патриархалдык кулчулук мүнөздүү болгон, Кыргызстан Россияга кошулгандан кийин ага тыюу салынган. Төмөнкү катмардын айрым өкүлдөрү – отходниктер (эмгекчилер) өздөрүнүн кичи пейилдигине өз айылынан пайда таппай, жамаатты таштап, ири феодалдарга жалданып, ишканаларга орношкон [Бөрүбашов Б.И. Кыргыз Республикасынын мамлекет жана укук тарыхы: окуу куралы. Т.1. Байыркы доорлордон 20-кылымдын башына чейин. – Б., 2015. – б. 286-288].

Ошентип, Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын абалын укуктук жөнгө салуунун калыптанышынын жана өнүгүшүнүн 1-этабын бөлүп көрсөк болот

- 1876-жылга чейин, ал мамилелерди шарияттын ченемдери менен жөнгө салуу менен мүнөздөлгөн. адат, эмгек мигранттарын төмөнкү класс катары классификациялоо.

1914-жылдан 1917-жылга чейинки мезгилде, анын кыска мөөнөттүүлүгүнө карабастан, Биринчи дүйнөлүк согуш учурунда Россия империясына кастык кылган мамлекеттердин жарандары болгон чет элдиктердин укуктарына эң катуу чектөөлөр кабыл алынган.

Ошентип, Кыргызстан Россиянын курамында болгондугун эске алуу менен шарттуу түрдө чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун укуктук жөнгө салуунун калыптанышынын жана өнүгүшүнүн 2-этабы катары 1876-жылдан 1922-жылга чейинки мезгилди бөлүп көрсөтүүгө болот чет өлкөлүк жарандардын универсалдуу укуктук статусунун, ошондой эле алардын укуктарынын эң олуттуу чектөөлөрүнүн жоктугу менен мүнөздөлөт.

3- бөлүм чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун укуктук жөнгө салуунун калыптанышын жана өнүгүшүн, биздин оюбузча, аны шарттуу түрдө үч чакан мезгилге (1922-1991-ж.) бөлүү менен “советтик мезгил” деп атоого болот.

Жалпысынан Совет бийлигинин орношу чет элдик жарандар жөнүндөгү мыйзамдардын түп-тамырынан бери өзгөрүшүнө алып келди. Дээрлик жетимиш жыл бою Совет мамлекети уникалдуу мыйзамдарды иштеп чыкты, анын идеялык-теориялык негизи мамлекет жана укук жөнүндөгү маркстик-лениндик окуу болгон, ал мыйзам чыгаруучулардын өлкөдө жайгашкан чет мамлекеттердин жарандарына мамилесине олуттуу таасирин тийгизген. Чет өлкөлүктөргө карата биринчи ченемдик жоболордун бири алардын саясий башпаанек алуу укугун камсыз кылуу болгон [РСФСР Бүткүл россиялык Борбордук Аткаруу Комитетинин 1918-жылдын 28-мартындагы “Башпаанек укугу жөнүндө” Декрети // Совет Өкмөтүнүн Декреттери. II том. 17-март – 10-июль, 1918 – М., 1959 (жоголгон күчү)].

Советтик закон чыгаруу практикасында биринчи жолу елкедегу бардык чет елkelуKтер эки категорияга белунген: 1) убактылуу болгондор; 2) СССРде туруктуу жашаган жери бар (турган чет элдиктер)[СССР Борбордук Аткаруу Комитетинин жана Элдик Комиссарлар Советинин 1926-жылдын 3-сентябрындагы «СССРде убактылуу жашаган же туруктуу жашаган чет элдиктер жөнүндө» токтому // СССР СЗ. - 1926. - № 59 (жоголгон күчү)].

Ошентип, советтик закондор «чет өлкөлүк граждандар» категориясына мамилени туп-тамырынан бери өзгөртүү менен мүнөздөлөт. Чет өлкөлүктөрдү ишмердиктин түрү жана жарандыгы боюнча дифференциациялоо мамлекетте болуунун укуктук режимине жараша классификация менен алмаштырылган (убактылуу жашагандар жана туруктуу жашагандар), чет өлкөлүк жарандар жөнүндө мыйзамдардын ченемдерин колдонуу боюнча жалпы эреже киргизилген. системалаштырылган жарандыгы жок адамдарга. Ошол эле учурда чет өлкөлүк жарандардын статусун ченемдик жөнгө салуу менен аны ишке ашыруу практикасынын ортосунда карама-каршылык орун алган.

4 бөлүм чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун укуктук жөнгө салууну түзүү жана өнүктүрүү Биз шарттуу түрдө азыркы мезгилди (1991 – азыркы) айырмалоону сунуштайбыз 1993-жылдын 14-декабрында «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын, Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин жана башка ченемдик укуктук актыларынын кабыл алынышы менен мүнөздөлөт.

Биринчи бөлүмдүн экинчи бөлүмүндө «Юридикалык илимдеги «жарандык» термининин түшүнүгү жана мазмуну» «Жарандык» түшүнүгүнүн мазмунуна карата юридикалык илимде бар көз караштарды изилдейт.

Жарандык – инсандын коомдогу жана мамлекеттеги укуктук статусунун негизин түзгөн эң маанилүү укук институту. Жарандыктын мазмунун жана маанисин жана анын негизги белгилерин аныктоо бир топ кыйындай сезилет, анткени ар кандай кубулуштагыдай эле жарандык түшүнүктүн мазмунунда да өзгөрүү тынымсыз болуп турат, ал тарыхый шарттар менен аныкталат. мамлекеттин өзүнүн да өнүгүүсү да, анын теориялык түшүнүгү жана мыйзамдык жөнгө салуу абалы, Демек, жарандык түшүнүгүнүн аныктамаларынын ролун баалоодо, аларда реалдуулукту билүү канчалык адекваттуу чагылдырылган деген суроо туулат [Косаков С.К. Совет граждандыгынын конституциялык негиздери. – Фрунзе, 1984. – б. 7].

Юридикалык адабияттарда жарандыкты саясий-укуктук байланыш катары аныктоонун кереги жок экендиги жана жарандык институттун мүнөздөмөлөрүнө азыраак кошумчалары белгиленет. Ошондой эле адамдын мамлекет менен «саясий-укуктук» байланышы формуласы жарандык мамилелердин чөйрөсүн чектей турганы көрсөтүлгөн.

Бирок жарандык мамилелерде саясий өңүт абдан ачык көрүнүп турат. Жалпысынан «жарандык» термини жана түшүнүгү бир нече мааниде жана мааниде колдонулат: укуктук мамилелер, субъективдүү укук жана юридикалык институт катары. Жарандыктын бул структуралык элементтери, албетте, мазмуну жана максаты боюнча ар түрдүү, бирок ошол эле учурда жарандыктын бул укуктук түшүнүктөрүнүн ортосунда тыгыз, ажырагыс байланыш бар.

Биринчи главанын «Азыркы мезгилдеги чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын түшүнүгү жана жалпы мүнөздөмөсү» деген үчүнчү бөлүмүндө укуктук доктринада чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоонун ар кандай жолдору талданат.

Юридикалык адабияттарда инсандын жарандык статусу жеке адам менен мамлекеттин ортосундагы объективдүү болгон саясий-укуктук байланыш катары, ал инсандын тиешелүү укуктук статуска ээ болушунун шарты жана шарты экендиги менен мүнөздөлөрү белгиленет. Демек, жеке адамдын жарандык статусу 4 түргө бөлүнөт: а) жарандын статусу; б) чет өлкөлүк жарандын абалы; в) жарандыгы жок адамдын абалы; г) башпаанек берилген адамдын абалы. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында "чет өлкөлүк жаран" жана "жарандыгы жок адам" деген түшүнүктөр адамдардын бул категорияларынын ортосундагы олуттуу айырмачылыктарга карабастан аныкталган, алардын негизгиси адам менен жарандык коомдун ортосунда туруктуу саясий-укуктук байланыштын болушу же жоктугу болуп саналат. кандайдыр бир чет мамлекет. Бул жагынан алганда, жарандыгы жок адамдар көбүрөөк аялуу абалда, анткени алардын укуктарын жана эркиндиктерин бирден бир коргоочу бул алардын жашаган жери болуп саналат. Жарандык чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоонун милдеттүү шарты болуп саналат, анын чөйрөсү жарандын укуктук статусунан негизинен саясий укуктар чөйрөсүндө айырмаланат.

Экинчи бөлүм «Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди жарандык-укуктук жөнгө салуу» методикалык куралдарды изилдөөгө, ошондой эле чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасынын аймагына кирүү, чыгуу жана болуусун укуктук жөнгө салуу маселелерин кароого арналган жарандык-укуктук мамилелердин пайда болушунун зарыл шарты катары Кыргыз Республикасы; Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек жана

ишкердик ишин укуктук жөнгө салуунун көйгөйлөрү, ошондой эле чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен жарандык жана үй-бүлөлүк укуктук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун жалпы мүнөздөмөсү.

Диссертациянын изилдөө объектисичет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен болгон жарандык-укуктук мамилелер болуп саналат.

Изилдөө предметичет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жөнгө салууда колдонулуучу жарандык укуктун тегиздигинде турган Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын ченемдери болуп саналат.

Диссертациянын темасын комплекстүү изилдөө үчүн биз негизинен салыштырмалуу укуктук жана герменевтикалык ыкманы колдондук. Албетте, бул изилдөөлөрдү жүргүзүүдө көптөгөн жалпы жана жалпы илимий методдор колдонулган, бирок конкреттүү илимий ыкмалардын ичинен негизинен жогорудагы ыкмалар колдонулган.

Экинчи главанын биринчи бөлүмүндө «Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасынын аймагына келүүсүн, чыгуусун жана болушун укуктук жөнгө салуу жарандык-укуктук мамилелердин пайда болушунун зарыл шарты катары» чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасынын аймагында болушун укуктук жөнгө салуу маселелери каралат.

«Тышкы миграция жөнүндө» Кыргыз Республикасынын 2000-жылдын 17-июлундагы № 61 Мыйзамына ылайык, эгерде мурда болгон учурда мындай адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын бузган чет өлкөлүк жарандарга кирүүгө тыюу салуу белгиленген (факт бар). түзүлгөн); коомдук тартипти сактоо максатында; виза жок болгон учурда; мамлекеттик коопсуздукту камсыз кылуу; чет өлкөлүк жарандар кирген учурда Кыргыз Республикасына жашаган адамдардын ден соолугуна жана/же укуктарына коркунуч келип чыкса; мындай адамдар жалган маалымат берген учурларда; эгерде мындай адамдардын Кыргыз Республикасында болушу мүмкүн болбосо.

Кыргыз Республикасынын 2012-жылдын 21-июлундагы №121 “Айрым мамлекеттердин жарандары үчүн 60 күнгө чейинки мөөнөткө визасыз режимди киргизүү жөнүндө” Мыйзамына ылайык, бир тараптуу визасыз режим 60 күнгө чейинки мөөнөт 52 мамлекеттин жарандары үчүн

киргизилген, алардын арасында негизинен Европа өлкөлөрү, АКШ, Канада, Сауд Арабиясы жана башка бир катар мамлекеттер бар.

Кыргыз Республикасынын жарандары үчүн 26 өлкөдө визасыз режим түзүлгөн: 21 күнгө чейин - Доминика; 28 күнгө чейин - Барбадос; 30 күнгө чейин – Вьетнам, Индонезия, Микронезия, Сент-Винсент жана Гренадин аралдары, Филиппиндер; 60 күнгө чейин - Өзбекстан; 90 күнгө чейин – Азербайжан, Гаити, Молдова, Малайзия, Монголия, Намибия, Казакстан Республикасы, Сербия Республикасы, Түркия, Украина, Эквадор; 180 күнгө чейин – Армения, Антигуа жана Барбуда; 360 күнгө чейин – Грузия, ошондой эле Беларусь Республикасы, Россия Федерациясы, Тажикстан Республикасы жана Палестина аймагы. Жалпысынан 2022016-жылга салыштырмалуу 4 жыл, 9 жылдын ичинде берилген иммиграция квотасынын көлөмү дээрлик 2,5 эсеге (980ден 400 адамга чейин) кыскарган.

Экинчи главанын экинчи бөлүмүндө “Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын эмгек жана ишкердик ишин укуктук жөнгө салуу маселелери” Кыргыз Республикасында эмгек жана ишкердик ишин жүргүзгөн чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын айрым маселелери каралат.

Эгерде 2009-жылдан 2024-жылга чейин каралган квотанын жалпы көлөмүн негиз катары ала турган болсок, квота дээрлик 2 эсеге (1,93) көбөйгөн, бул чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасына иштөө үчүн агылып келишине олуттуу салым кошууда.

Сантына ылайык. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин 7-беренесине ылайык, Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин ченемдери чет өлкөлүк жарандарга жана жарандыгы жок адамдарга бирдей колдонулат.

статьясына ылайык. «Тышкы миграция жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 27-беренесине ылайык, биздин өлкөнүн аймагына чет өлкөлүк жумушчу күчүн тартуу үчүн ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган тарабынан берилген уруксат негиз болуп саналат.

Art күчү менен. "Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 1993-жылдын 14-декабрындагы № 7 Мыйзамы.1296-ХП, эмгектик укук мамилелеринде Кыргыз Республикасынын жарандарынын, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусу бирдей.

Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 15-мартындагы No 155 визаларды алуунун тартиби жөнүндө нускама, пункттар. 48 жана 64 мурда

виза берген чакыруучу тарап визага арыз берүүгө укуктуу экени белгиленген.

Биздин оюбузча, бул норма Кыргыз Республикасынын Эмгек кодексинин жана «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын ченемдерине карама-каршы келет, субъекттердин укуктарынын жана милдеттеринин тең укуктуулугун белгилөө чөйрөсүндө. Эмгек мамилелери, анткени Кыргыз Республикасынын визаларын берүүнүн тартиби жөнүндө нускаманын ушул пункттарын чечмелөөдө чет өлкөлүк жаранга же жарандыгы жок адамга өзүнүн иштеген же окуган жерин өзгөртүүгө тыюу салуу көрсөтүлгөн. Кыргыз Республикасынын аймагында, анткени бул учурда адам Кыргыз Республикасынын аймагынан чыгып кетүүгө жана жаңы уюмдун чакыруусу боюнча гана кирүүгө тийиш.

*Экинчи главанын үчүнчү бөлүмүндө “Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен жарандык жана үй-бүлөлүк укук мамилелерин укуктук жөнгө салуунун жалпы мүнөздөмөсү”*Граждандык жана үй-бүлөлүк укук мамилелеринде чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын өзгөчөлүктөрү каралат.

Кыргыз Республикасында жарандык жана айрым чектеш укук мамилелери чөйрөсүндө чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалы, социалдык-экономикалык маанисинин жогорулашы менен мүнөздөлгөн айрым өзгөчөлүктөр менен Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктук статусуна барабар.

Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын Кыргыз Республикасындагы реалдуу укуктарына келсек, жогоруда көрсөтүлгөн улуттук режим менчик укуктарына да тиешелүү: чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар мүлккө ээ болууга же ажыратууга, мүлктү күрөөгө коюуга; ички мыйзамдарда белгиленген өзгөчөлүктөрдү эске албаганда, менчик ээсинин ыйгарым укуктарынын үчилтигин ишке ашыруу.

Эгерде Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен түзүлүүчү бүтүмдөрдү укуктук жөнгө салуу белгилүү болсо жана эч кандай олуттуу чектөөлөрдү камтыбаса, анда эл аралык жеке укуктун чөйрөсү татаал жана бир тектүү эместей көрүнөт.

С.А. Туратбекова ушуга байланыштуу Кыргыз Республикасынын сотторунда чет өлкөлүк жарандардын катышуусундагы талаш-тартыштарды кароодо материалдык укук ченемдерин колдонуунун

негиздемеси сот актыларында тиешелүү мамилелерди жөнгө салуу бир жактуу мүнөзгө ээ болгон учурда гана боло тургандыгын туура белгилейт. Бул өзгөчөлүк Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында эки тараптуу коллизия ченемдери иш жүзүндө кеңири жайылганына карабастан, чет өлкөлүк жарандардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жөнгө салууну бир жактуу мүнөзгө ээ катары мүнөздөөгө мүмкүндүк берет. [Туратбекова Ч.А. Кыргыз Республикасында коллизия ченемдерин колдонуу: Автореферат. дис. ...Dr. мыйзамдуу Sci. – Бишкек, 2021. – 9-б.].

Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен үй-бүлөлүк укуктук мамилелер чөйрөсүнө келсек, чет өлкөлүк жарандар тарабынан балдарды асырап алуу БУУнун Балдардын укуктары жөнүндө 1989-жылдын 20-ноябрындагы Конвенциясына, Балдарды коргоо жана эл аралык асыроого карата кызматташтык 1993-жылдын 29-майындагы, 2002-жылдын 7-октябрындагы Жарандык, үй-бүлөлүк жана кылмыш иштери боюнча укуктук жардам жана укуктук мамилелер жөнүндө Конвенция (ратификацияланган Кыргыз Республикасынын 2004-жылдын 19-мартындагы N 29 Мыйзамы, Кыргыз Республикасынын 2003-жылдын 30-августундагы № 201 Үй-бүлө кодекси, Кыргыз Республикасынын Граждандык кодекси, Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодекси 2012-жылдын 10-июлундагы No 100.

Үчүнчү бөлүмдө “Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жарандык укуктары, милдеттери жана милдеттери” Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктары менен милдеттеринин жалпы мүнөздөмөсү жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган өзгөчөлүктөрү сыяктуу маселелер талдоого алынган. чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жарандык жоопкерчилигин укуктук жөнгө салуу.

Үчүнчү главанын биринчи бөлүмүндө “Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктары менен милдеттеринин жалпы мүнөздөмөсү” чет өлкөлүк жарандарга жана жарандыгы жок адамдарга берилген укуктардын жана жүктөлгөн милдеттердин жалпы маселелери изилденет.

Конституцияда Кыргыз Республикасынын 2021-жылдын 5-майындагы 52 Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар мыйзамда/эл аралык келишимде белгиленгенден

башка учурларда Кыргыз Республикасынын жарандары менен бирдей укуктардан пайдаланат жана жоопкерчилик тартат деп белгилейт.

Сантына ылайык. 3 Мыйзам Кыргыз Республикасынын 1996-жылдын 15-ноябрындагы № 60 "Чарбалык шериктештиктер жана коомдор жөнүндө" мыйзамына ылайык, чет өлкөлүк юридикалык жактар жана жарандар жарандыгы жок адамдар менен бирге чарбалык шериктештиктерге жана коомдорго жалпы негизде катышууга укуктуу.

"Укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандар» чет өлкөлүк жарандарга төмөнкүдөй укуктар берилет: Кыргыз Республикасында убактылуу же туруктуу жашоо укугу (5-статья); башпаанек алуу укугу (6-статья); Кыргыз Республикасында эмгек ишмердүүлүгү менен алектенүү укугу (убактылуу болуу - максаттарына жана болуу мөөнөтүнө туура келсе; ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын уруксаты менен) (7-статья); эс алуу укугу (8-статья); ден соолукту коргоо жана медициналык жардам алуу укугу (9-статья); пособиелерди, пенсияларды жана социалдык камсыздоонун башка формаларын алуу укугу (10-статья); мүлктүк жана башка мүлктүк укуктарга ээ болуу укугу (11-статья); автордук укук (11-берене); билим алуу укугу (12-статья); маданий жетишкендиктерден пайдалануу укугу (13-статья); бирикмелерге кошулуу укугу (14-статья); нике жана үй-бүлө укуктары (16-статья); кыймылга укук (18-статья); өзүнүн укуктарын (жеке, мүлктүк, үй-бүлөлүк жана башка) коргоо жана процесстик укуктарды пайдалануу үчүн сотко жана башка мамлекеттик органдарга кайрылууга укуктуу (20-статья).

Ст. Жогорудагы мыйзамдын 24-пунктунда анын күчү жарандыгы жок адамдарга да тиешелүү экендиги белгиленген.

Милдеттерге келсек, «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын ченемдерине ылайык, аларга төмөнкүлөр кирет: Кыргыз Республикасынан чыгуу милдети (5-статья); Осалыктарды жана жыйымдарды төлөө милдети (19-статья); тарых жана маданият эстеликтерине жана башка маданий баалуулуктарга кам көрүү милдети (13-статья).

Үчүнчү главанын экинчи бөлүмүндө “Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жоопкерчилигин укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрү” Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын жоопкерчилигинин айрым маселелери каралат.

Мыйзам Кыргыз Республикасынын «Тышкы миграция жөнүндө», 2-ст. 19-беренесинде визасынын же жашап турууга уруксатынын мөөнөтү бүткөн же жашап турууга уруксаты жокко чыгарылган чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар Кыргыз Республикасынан чыгып кетүүгө милдеттендирилет.

Ксот тарабынан белгиленген Кыргыз Республикасынын, чет өлкөлүк жаранга же жарандыгы жок адамга алардын аракеттери мамлекеттик коопсуздукту камсыз кылуу же коомдук тартипти коргоо таламдарына карама-каршы келген учурларда буйруктарды аткарбаган учурда; эгерде бул чаралар калктын ден соолугун жана адеп-ахлагын сактоо, Кыргыз Республикасынын жарандарынын жана башка адамдардын укуктарын коргоо үчүн зарыл болсо; жана башка учурларда.

Мыйзамдар Кыргыз Республикасында ошондой эле соттун чечимсиз мажбурлап депортацияланууга тийиш болгон бир катар учурлар белгиленген: уруксатсыз эмгек ишмердүүлүгүн жүргүзгөндө; Кыргыз Республикасынын аймагында 1 жылдан ашык уруксатсыз жүргөн учурда; уруксаттардын мөөнөтү аяктагандан кийин Кыргыз Республикасынан ыктыярдуу түрдө чыгып кетүүдөн баш тартканда.

Art. 58 Мыйзам Кыргыз Республикасынын “Тышкы миграция жөнүндө” Мыйзамында Кыргыз Республикасынын аймагында укукка каршы аракеттерди жасаган чет өлкөлүктөр жана жарандыгы жок адамдар Кыргыз Республикасынын жарандарынын алдында жалпы негизде жоопкерчилик тарта тургандыгы белгиленген.

КОРУТУНДУ

Көп сандагы деталдуу талдоо жүргүзгөн чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоого карата ченемдик жана теориялык булактардан төмөнкүдөй жыйынтыкка келдик:

1) Граждандык анын мазмуну жаран менен мамлекеттин өз ара субъективдүү укуктарынан жана мыйзамдуу милдеттеринен турганына байланыштуу укук мамилелери катары каралууга тийиш;

2) жарандыкты конституциялык укук чөйрөсүнө таандык катары гана эмес, суб-институттарды түзүүдө туюнтулган дисциплина аралык, татаал ички түзүлүшкө ээ болгон укуктук институт катары кароого болот;

3) субъективдүү укук катары жарандык жарандыкка болгон укукту болжолдойт, ал эми субъективдүү укук катары жарандыктын өзгөчөлүгү ал адамга бардык укуктарды, эркиндиктерди жана милдеттерди берүү үчүн зарыл шарт болуп саналат;

4) Бүгүнкү күндө бардык мамлекеттер үчүн чет өлкөлүктөрдүн бирдиктүү укуктук статусун аныктай турган эл аралык келишим жок. Ар бир мамлекет өзүнүн аймагына чет өлкөлүктөрдү кабыл алуунун шарттарына, алардын өлкөдө болушуна жана ишмердүүлүгүнө тиешелүү бардык маселелерди өз алдынча чечет. Ушул себептен улам бир мамлекеттеги чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусу башка мамлекеттеги окшош адамдардын статусунан айырмаланышы мүмкүн. Ар бир өлкөнүн мыйзамдары чет өлкөлүктөрдүн жана жарандыгы жок адамдардын укуктук статусун аныктоодо өзүнүн өзгөчөлүктөрүнө ээ;

5) 2024-жылга карата 2016-жылга салыштырмалуу 9 жылдын ичинде иммиграциялык квотанын көлөмү дээрлик 2,5 эсеге (980ден 400 адамга чейин) кыскарган. 2009-жылдан 2024-жылга чейинки 16 жылдык мезгилде эмгек миграциясынын квотасы 2022-жылы 8585тен 16610 адамга чейин көбөйгөн, б.а. дээрлик 2 эсе (1,93). 2024-жылдан бери берилген квоталарды 16 610дон 25 957ге чейин кескин жогорулатуу тенденциясы байкалды, б.а. болжол менен 56% га;

6) Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун кыйла деталдуу укуктук жөнгө салууга карабастан, бүгүнкү күндө чет өлкөлүк жарандардын кирүү, чыгуу жана болуу тартибин жөнгө салуучу колдонуудагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү маселеси актуалдуу болуп калууда. чет өлкөлүк жарандарды жана жарандыгы жок адамдарды аныктоодо бирдиктүү мамиленин жоктугуна; ченемдик укуктук актыларда бирдиктүү

терминологиянын жоктугу; бул чөйрөдөгү укуктук мамилелерди кыйла так жөнгө салуу үчүн өз убагында жоюуну талап кылган мыйзамдык боштуктардын болушу.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1) "Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 1993-жылдын 14-декабрындагы № 1296-ХІІ Мыйзамына төмөнкүдөй өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду негиздүү деп эсептейбиз жана сунуш кылабыз:

- 1993-жылдын 14-декабрындагы № 1296-ХІІ "Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын аталышы "Чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына өзгөртүү. Кыргыз Республикасындагы адамдар»;
- Мамлекеттик пункттун 1-ст. "Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын 1993-жылдын 14-декабрындагы № 1296-ХІІ Мыйзамынын 1-1-пунктуна ылайык:
«Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандар деп республиканын жараны болуп саналбаган жана чет мамлекеттин жарандыгын тастыктаган далилдери бар адамдар таанылат.»;
- 3-ст. "чет өлкөлүк жарандар" деген сөз менен толукталсын. Art. 1993-жылдын 14-декабрындагы № 1296-ХІІ "Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 7-9, 11-18, 20-23 "жана жарандыгы жок адамдар" деген сөздөр менен;

2) Аны негиздүү деп эсептейбиз жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 15-июнундагы № 346 "Чет элдик жарандарга медициналык жардам көрсөтүү жөнүндө" токтомуна төмөнкүдөй өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүнү сунуштайбыз:

- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 15-июнундагы № 346 "Чет өлкөлүк жарандарга медициналык жардам көрсөтүү жөнүндө" токтомунун аталышы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 15-июндагы "Чет өлкөлүк жарандарды жана жарандыгы жок адамдарды медициналык жактан камсыздоо жөнүндө" токтомуна өзгөртүү; № 346, 2000-ж.

- 3-ст. "чет өлкөлүк жарандар" деген сөз менен толукталсын. Art. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2000-жылдын 15-июнундагы № 346 "Чет өлкөлүк жарандарга медициналык жардам көрсөтүү жөнүндө" токтомунун 1-4, 7-10 "жана жарандыгы жок адамдар" деген сөздөр менен;

3) Иммигрант статусун берүүнүн тартиби жөнүндө жобонун жана "Тышкы миграция жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын ортосундагы карама-каршылыктарды жоюу үчүн иммигрант статусун берүүнүн тартиби жөнүндө жобонун 23-пунктунда баяндоону сунуштайбыз. төмөнкүдөй: «23. Арызды кароонун мөөнөтү 9 айдан ашпоого тийиш»;

4) Иммигрант статусун берүүнүн тартиби жөнүндө жобонун 10-пунктуна кайталоону болтурбоо жана чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын статусун ченемдик укуктук жөнгө салууда бирдейликке жетишүү үчүн ченемдик ченемди киргизүүнү сунуштайбыз. Регламенттин 10-пункту төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын:

«Миграция чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган «Тышкы миграция жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 34-беренесинде каралган негиздер боюнча арыз ээсине иммигрант статусун берүүдөн баш тартууга же иммигрант статусун берүү жөнүндө мурунку чечимин жокко чыгарууга укуктуу ;

5) "Тышкы миграция жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында белгиленген тизмеде "туруктуу резидент" деген термин колдонулат, анын аныктамасы Мыйзамдын өзүндө да, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында да кездешпейт. Терминологиялык чаташууларды болтурбоо үчүн жана бул норманы сөзмө-сөз чечмелөөдөн кийин мыйзам чыгаруучу, кыязы, бул терминде "Кыргыз Республикасында туруктуу жашоого уруксаты бар адам" деген терминдин маанисин билдиргендигин эске алуу менен, 6-пунктунун бетин ачууну сунуш кылабыз. "Тышкы миграция жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 17-беренесине ылайык:

«б) Кыргыз Республикасынын жараны менен ажырашкан же Кыргыз Республикасында беш жыл бою туруктуу жашоого уруксаты бар адам, ал эми никеде балдары жок болсо же сот балдарды ата-энесинин жаранына калтырса. же Кыргыз Республикасында беш жылга туруктуу жашоого уруксаты бар болсо»;

б) ст. толуктоо сунуш кылынат. 2 Кыргыз Республикасынын аймагында каттоонун жана жашап турууга уруксат берүүнүн тартиби жөнүндө жобо (Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2024-

жылдын 31-июлундагы No 437 токтомуна тиркеме) төмөнкүдөй редакцияда 5-пункт менен: *«3-1. Жарандыгы жок адам - Кыргыз Республикасынын жараны болуп саналбаган жана анын кайсы бир чет мамлекеттин жарандыгына таандык экендигине далили жок адам.»*;

7) Эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө жободо “жеке жакты мамлекеттик каттоо” деген сөздүн колдонулушун толугу менен туура эмес жана Мамлекеттик каттоо жөнүндө жобого туура келбейт деп эсептейбиз.

Ушуга байланыштуу Эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө жобонун 12-пунктунун 3-пунктун төмөнкүдөй редакцияда берүүнү сунуштайбыз: “- юридикалык жакты же жеке ишкерди мамлекеттик каттоо жөнүндө күбөлүктүн нотариалдык жактан күбөлөндүрүлгөн көчүрмөсү”;

8) Салыктык укук мамилелери жаатындагы учурдагы мамлекеттик саясатты эске алуу менен, ошондой эле Эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө жобонун 12-пунктун төмөнкүдөй мазмундагы 6-пункт менен толуктоо зарыл деп эсептейбиз:

"- узартылганда же кайра алган учурда - мурдагы уруксаттын колдонуу мөөнөтүнүн ичинде чет өлкөлүк адис үчүн чегерүүлөрдүн өлчөмүн жана мөөнөттөрүн көрсөтүү менен ыйгарым укуктуу салык органынын маалымкаты";

9) Кыргыз Республикасынын визаларын алуунун тартиби жөнүндө нускаманын 48-пунктун төмөнкүдөй мазмундагы 2-пункт менен толуктоону сунуштайбыз:

«Жумуш берүүчү же окуу жайы өзгөргөн учурда чакыруучу тараптын мүлктүк жана/же башка дооматтары жок экендиги жөнүндө документти, ошондой эле чет өлкөлүк жарандын же жарандыгы жок адамдын арызын (түшүндүрүү) көрсөтүү зарыл. мындай өзгөрүүнүн себептерин көрсөткөн адам».

Мындан тышкары, жогоруда аталган Нускаманын 64-пункту дагы төмөнкүдөй мазмундагы 2-пункт менен толукталсын:

«Жумуш берүүчү же окуу жайы өзгөргөн учурда, кабыл алуучу тарап чакырган тараптын жазуу жүзүндөгү макулдугу менен виза алуу үчүн кайрылууга укуктуу»;

10) ст. Жумушка уруксат алуу үчүн зарыл болгон документтердин тизмесин камтыган Эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө жобонун 20-пунктунда жеке идентификациялык номердин милдеттүү түрдө берилиши көрсөтүлгөн эмес. Биздин оюбузча, аны талап кылынган документтердин тизмесине киргизүү Кыргыз Республикасынын салык органдарынын ишинин

натыйжалуулугуна өбөлгө түзөт, ошондуктан 2-ст. Эмгек ишмердүүлүгү жөнүндө жобонун 20-пунктунун 9-пунктуна ылайык:

"- жеке идентификациялык номери";

11) ст. Кыргыз Республикасынын Жоруктар жөнүндө кодексинин 431-беренеси жоопкерчиликти белгилейт, бирок жоопкерчилик чаралары көрсөтүлгөн укук бузууларды жасоонун ар кандай учурларын караштырбайт. Биздин оюбузча, жасалган укук бузуунун мезгилине жараша белгиленүүчү (55 эсептик көрсөткүч) айыптын белгиленген өлчөмүнө өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл. Биздин оюбузча, айып пулдун өлчөмүн көбөйтүү укук бузууларга өз убагында бөгөт коюуга жана чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар тарабынан белгиленген айыптарды өз убагында төлөп берүүгө шарт түзөт. Төмөнкүдөй айыптарды белгилөөнү сунуштайбыз: 6 айга чейинки мөөнөткө – 75 эсептик көрсөткүч, 12 айга чейин – 95 эсептик көрсөткүч, 12 айдан ашкандарга – 120 эсептик көрсөткүч.

ЖАРЫК ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН ТИЗМЕСИ ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА:

1) **Караханова А.А.** Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын негизги укуктары [Текст] / А.А. Караханов // Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясынын жарчысы. Милициянын генерал-майору Э.А. Алиева. – 2018. - № 3. – Б. 42-44;

2) **Караханова А.А.** Чет өлкөлүк жарандардын статусун укуктук жөнгө салуу (алыскы чет мамлекеттердин мисалында) [Текст] / А.А. Караханов // Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясынын жарчысы. Милициянын генерал-майору Э.А. Алиева. – 2018. - № 3. – Б. 44-46;

3) **Караханова А.А.** Кыргыз Республикасынын аймагындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын булактары [Текст] / А.А. Караханова // Илим проблемалары. - 2019. – № 7 (46). - 72-73-б.;

4) **Караханова А.А.** Кыргыз Республикасынын аймагында чет өлкөлүк жарандардын балдарды асырап алуунун тартиби [Текст] / А.А. Караханова // Теориялык жана прикладдык илим. - 2019. - № 7 (75). – С. 340-343;

5) **Караханова А.А.** Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандардын катышуусу менен никеге туруу [Текст] / А.А. Караханова // Теориялык жана прикладдык илим. - 2019. - № 7 (75). – С. 332-335;

6) **Караханова А.А.** Чет өлкөлүк жарандардын статусун укуктук жөнгө салуу тарыхынын айрым маселелери [Текст] / А.А. Караханова // Кыргызстандын илими, жаңы технологиялары жана инновациялары. - 2020. - № 7. – Б. 175-179;

7) **Караханова А.А.** Чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалынын кээ бир теориялык маселелери [Текст] / А.А. Караханова // Кыргызстандын илими, жаңы технологиялары жана инновациялары. - 2020. - № 7. – Б. 192-196;

8) **Караханова А.А.** Юридикалык илимде чет өлкөлүк жарандарды классификациялоого теориялык мамилелер [Текст] / А.А. Караханова // Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын «Кыргыз Республикасындагы илимий изилдөөлөр» электрондук журналы. - 2020. - № 3. - II бөлүк - 39-47-б.

Амин Алина “Кыргыз Республикасынын синдагы чет олколук жарандарын жана жараны жок адамдардын укуктук статусу” аттуу темадагы

12.00.03 – жарандык укук; ишкердик укугу; Уй-булолук укук; эл аралык жеке укук адистиги боюнча юридик илимдин кандидаттары окумуштуулук даражасын изденип алуу учун жазылган диссертация уулу

КЫСКАЧА

Туяндун сөздөрү:жарандык укук, чет олколук жаран, жарандыгы жок адам, укуктук статусу, жарандык.

Исилдоонун объектиси–ал тургай олколук жарандын жана жараны жок адамдардын катышуусу менен жарандык-укуктук мамилелер.

Исилдоун буюмдар–ал тургай олколук жарандын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жунге салууда колдонулган жарандык укук боюнча Кыргыз Республикасынын аракеттеги мыйзамдарынын ченемдери.

Исилдоун maksati–кемчиликтер менен кенемтелерди аныктап чыгуу, чет олколук жараандын жана жараны жок адамдардын катышуулары менен мамилелердин андан ары онугуунун перспективаларын, ошондой эле Кыргыз Республикасына тийешелуу мыйза м чыгаруу негизин жакшыраак билишет.

Исилдоун методдору –ыкма боюнча даттануулар; жалпы илимий методдор: анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, тарых жана логикалык методдор, моделдөө ж.б.; дисциплинаны аралык методдор: темир-бетондун статистикалык методу; ошондой эле катарина салыштырма-укуктук, гносеология, юридик-догматтык жана башка методдор кирген жеке-илимий укуктук методдор.

Алынган натыйжалар. Коргоого чыгал турган 6 жумуш, ошондой эле бир катар теориялык корутунду менен практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын илими жанылыгыдиссертация Кыргыз Республикасынын чет олколук жарандар менен жараны жок адамдардын укуктук статусун оз алдынан алдынкы комплекстуу илими изилдо болуп эсептелгенинде.

Алынган натыйжаларды колдонуу боюнча сунуштар.Исилдөөн үзүрүндө алган натыйжаларды мыйзамдардын ченемдерин жеткилен кылууда; жогорку окуу жайларында тиштүү окуу disiplinelarын zhana atayu kurstardy beruudögü окуу процессинде, кайра dayardoo zhana qualifications zhogorulatuu boyuncha bilim beruu yumdarynda; методикасы иштерди даярдоодо колдонууга саз.

Алынган натыйжаларды колдонуу чөйрөсү: жарандык укук; Уй-булолук укук; эл аралык жеке укук.

УЛАНТУУ

Амин Алина 12.00.03 – жарандык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалы» деген темада диссертациясын; бизнес мыйзамы; үй-бүлөлүк укук; жеке эл аралык укук; жарандык процесс

Негизги сөздөр:жарандык укук, чет өлкөлүк жаран, жарандыгы жок адам, укуктук абалы, жарандыгы.

Изилдөө объектиси-чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен жарандык-укуктук мамилелер.

Изилдөө предмети-чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жөнгө салууда колдонулуучу жарандык укуктун тегиздигинде турган Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын ченемдери.

Изилдөөнүн максаты-кемчиликтерди жана боштуктарды аныктоо, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди андан ары өнүктүрүүнүн перспективаларын аныктоо, Кыргыз Республикасынын тиешелүү мыйзам базасын өркүндөтүү боюнча иштин негизги багыттарын аныктоо.

Изилдөө ыкмалары -билимдин универсалдуу ыкмасы; жалпы илимий методдор: анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, тарыхый-логикалык методдор, моделдөө ж.б.; дисциплиналар аралык: статистикалык метод ж.б.; ошондой эле жеке илимий укуктук методдор, анын ичинде салыштырмалуу укуктук, гносеологиялык, укуктук-догматикалык жана башкалар.

Натыйжалар алынды. Коргоо үчүн берилген 6 жобо формулировкаланган, ошондой эле бир катар теориялык корутундулар жана практикалык сунуштар берилген.

Алынган натыйжалардын илимий жанылыгыДиссертация Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалын биринчи көз карандысыз, толук, комплекстүү илимий изилдөөнү билдирет.

Алынган натыйжаларды колдонуу боюнча сунуштар.Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалар мыйзамдарды өркүндөтүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн; жогорку окуу жайларында, кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу боюнча билим берүү уюмдарында тиешелүү окуу дисциплиналарын жана атайын курстарды окутууда окуу процессинде; методикалык эмгектерди тузгондо.

Алынган натыйжаларды колдонуу чөйрөсү: жарандык укук; үй-бүлөлүк укук; эл аралык жеке укук.

КЫСКАЧА

Амин Алина 12.00.03 – жарандык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалы» деген темада диссертациясын; бизнес мыйзамы; үй-бүлөлүк укук; эл аралык жеке укук; жарандык процесс

Негизги сөздөр:жарандык укук, чет өлкөлүк жаран, жарандыгы жок адам, укуктук абалы, жарандыгы.

Изилдөөнүн объектисичет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен болгон жарандык-укуктук мамилелер болуп саналат.

Изилдөөнүн предметчет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди укуктук жөнгө салууда колдонулуучу жарандык укук чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарынын ченемдери болуп саналат.

Изилдөөнүн максатыкемчиликтерди жана кемчиликтерди аныктоо, чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын катышуусу менен мамилелерди мындан ары өнүктүрүүнүн перспективаларын аныктоо, Кыргыз Республикасынын тиешелүү мыйзамдарын өркүндөтүү боюнча иштин негизги багыттарын белгилөө болуп саналат.

Изилдөө методдору- таанып билүүнүн универсалдуу ыкмасы; жалпы илимий методдор: анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, тарыхый-логикалык методдор, моделдөө ж.б.; дисциплиналар аралык: статистикалык метод ж.б.; ошондой эле жеке илимий-укуктук методдор, анын ичинде салыштырмалуу укуктук, гносеологиялык, юридикалык жана догматикалык жана башкалар.

Натыйжалар алынды. Коргоо боюнча 6 жобо түзүлдү, ошондой эле бир катар теориялык корутундулар жана практикалык сунуштар берилди.

Илимий жаңылыкНатыйжалардын ичинен диссертация Кыргыз Республикасындагы чет өлкөлүк жарандардын жана жарандыгы жок адамдардын укуктук абалынын биринчи көз карандысыз толук комплекстүү илимий изилдөөсү болуп саналат.

Алынган натыйжаларды колдонуу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалар мыйзамдарды өркүндөтүү үчүн пайдаланылышы мүмкүн; жогорку окуу жайларында, кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатуу боюнча билим берүү уюмдарында тиешелүү окуу дисциплиналарын жана атайын курстарды окутууда окуу процессинде; методикалык иштерди тузуп жатканда.

Алынган натыйжалардын масштабы: жарандык укук; үй-бүлөлүк укук; эл аралык жеке укук.